

Bez skeletiem skapī

25.03.2024. | 📅 Kroders.lv | 👤 Henrieta Verhoustinska |

PIRMAIS VĀRDS, KAS NĀK PRĀTĀ, DOMĀJOT PAR NACIONĀLĀ TEĀTRA IZRĀDI “HEDA GABLERE. ATGRIEŠANĀS”, IR – SKAISTA.

Režisors Edmunds Freibergs teātra lielo skatuvi uzaicinājis iekārtot scenogrāfu Aigaru Ozoliņu, kurš no dažāda lieluma režģiem radījis plašu, izsmalcinātu telpu ar milzīgiem logiem un tikpat milzīgu lustru, kura līdz pat norises beigām netiek izsaiņota. Video mākslinieks Toms Zeļģis aiz aizmugures stiklotajām durvīm radījis šūpojošos kailu zaru dārzu. Savukārt kostīmu un grima māksliniece Anna Heinrihsone, lai arī nav vairījusies no klišejām, iemiesojusi tās skaistos, labi darinātos tērpos. Galvenā varone – liktenīgā sieviete (vai vismaz tāda, kurai labpatiktos sevi par tādu uzskatīt) – lielāko izrādes daļu pavada liesmojoši sarkanā kleitā gan ar, gan bez sarkanas žaketes (un, lai būtu pavisam sarkans, uzvelk arī garus, sarkanus zābakus), kā arī nomaina citu krāsu skaistus, laikmetam nepiesaistītus tērpus. Galvenais romantiskais varonis un bohēmists ierodas zvejnieka dēla puloverā un brīvā mētelī, omulīgā viduvējība – nicināmais vīrs staigā brūnā, drusku maisīgā uzvalciņā un nevairās no tādos pašos toņos akurāti ietērtās tantes uzadītas tādu pašu toņu vestes ar briedīšiem, izpalīdzīgā draudzene savas brīvības alkas iemieso tumšās, brīvi krītošās cirtās, kamēr pati atbilstoši savai nodarbei saģērbta kā sekretāre, savukārt galvenais intrigu vērpējs un striķīšu raustītājs tērpts elegantā melna samta žaketē, kā tāds kurmis no “Īkstītes”.

Piecas Hedas

Un tādā, lūk, skaistumā rēni un mierīgi notiek stāsts par nemierīgo ģenerāļa Gāblera meitu, kurai nekas nav labi, kura grib būt nozīmīga, ietekmīga, bet arī kā no uguns baidās no skandāla. Kura apprecējusi viduvējību, jo citi pielūdzēji pamazām pačibējuši, bet pieprasa no sava omulīgā vīra, lai viņš tai sagādā šiku dzīvi bez viņa mietpilsoniskajām, jaukajām tantēm.

Tāds īsumā stāsts. Tomēr paša Henrika Ibsena luga ir daudzšķautņaināka un, kā to pierādījuši citi iestudējumi, piedāvā spriedzi un enerģiju, kādas Nacionālā teātra izrādē ļoti pietrūkst, īpaši otrajā cēlienā, kurā notiek dažādi sarežģījumi, atklājas vairāki skeleti skapī, norisinās reāls noziegums (vienīgā manuskripta eksemplāra iznīcināšanu un mudināšanu uz pašnāvību taču var tā nosaukt) un, visbeidzot, divas vardarbīgas nāves. Spriedzi nepalīdz radīt arī Aleksandra Tomasa Matjussona mūzika.

Madara Zviedre ir piektā latviešu Heda, kuru esmu redzējusi. Pirmā bija Lāsmas Kugrēnas atveidotā Mihaila Kublinska izrādē turpat Nacionālajā teātrī 1991. gadā. Izrādi atceros kā tumšu, simbolisku, saspringušu norisi ar neticamas spriedzes un daudznozīmības pilno aktrisi atglaustiem matiem un plīvojošā garā tērpā. Viņa bija neikdienišķa, tik acīmredzot pārāka par citiem, ka pārējo personāžu bija vai gluži žēl. Viņas traģēdija slēpās nespējā atdzīvināt kaut kāda iemesla – varbūt tēva ģenerāļa vardarbības dēļ – mirušo jūtu pasauli, ko Heda mēģināja dažādiem, brīžam amorāliem paņēmieniem. 2005. gadā Hedai Valmieras teātrī režisora Oļģerta Krodera versijā bija scenogrāfa Mārtiņa Vilkārša art deco stils un levas Puķes gleznainie vaibsti, bet, pretēji daiļajai, izsmalcinātajai ārienei, viņa pati bija īsta indīgā efeja, kas spēja dzīvot, tikai iznīcinot dzīvi un izaicinot nāvi. 2011. gadā sekoja Elmāra Senkova “Heda Gablere” urbānajā Andrejsalas angārā, kur koši baltā Reiņa Dzudzilo telpā skatītāji Sandras Kļaviņas lielajām acīm apveltītās, ģimenē neiederīgās Hedas upurēšanos vēroja, sēžot visapkārt spēles telpai izvietotajos trīs stāvos un skatoties caur lodziņiem. Visbeidzot – 2018. gadā Ivetas Poles mūsdienās mītošā, “draivīgā” Heda ar visām XXI gadsimta sievietes problēmām Ģertrūdes ielas teātrī. Ko šajā virtenē savu pienes Madara Zviedre?

Pazudušo dēlu un meitas atgriešanās

Te droši vien nepieciešama atkāpe. Izrāde saucas “Heda Gablere. Atgriešanās”, jo pēc ilgākas un mazāk ilgas prombūtnes (kas izveidojusies visdažādāko iemeslu dēļ, viens ir skaidrs – neviens no šiem aktieriem netika atlaists, visi aizgāja paši) uz skatuves atgriežas aktieri Madara Zviedre, Ģirts Liuziniks, Jēkabs Reinis un Ivars Puga. Tādā ziņā labs mārketinga gājiens. Viņi spēlē ar Nacionālā teātra ilggadējām kolēģēm Daigu Kažociņu un Lāsmu Kugrēnu. Īpaši Madarai Zviedrei pievērstas visu acis – kopš jaunā, ļoti talantīgā aktrise, tobrīd Madara Saldovere, aizbrauca dzīvot uz Ameriku, pagājuši

desmit gadi. Nacionālajā teātrī viņa iegriezās jau pirms gada, nospēlējot vārda tiešā nozīmē karikatūrisku lomu Reiņa Suhanova “Baltiešu armijā”. Un nu – Heda.

Madaras Zviedres Heda ir ļoti skaista un ļoti nogarļojusies. Ik pa brīžam viņa atlaižas uz mazā ādas dīvāniņa, kuru scenogrāfs skatuves vidū novietojis tieši šim nolūkam. Viņa vēlas būt pašpietiekama personība un kā tāda arī uzvedas, nereti paštaisna, lielākoties vienaldzīga pret visu un visiem, taču būt pilnībā neatkarīgai viņai traucē pārliekā sabiedrības viedokļa respektēšana. Viņa apskauž spontāno, čirkaino, biklo un, salīdzinot ar pašapzinīgo un graciozo Hedu, neveiklo Daigas Kažociņas Teu, kurai, neraugoties uz šķietamo nedrošību Hedas priekšā, piemīt drosme un uzdrīkstēšanās neņemt vērā, “ko citi teiks”. Mazliet viņu sakustina jaunības aizraušanās – Jēkaba Reiņa Eilerta Lēvborga, ko aktieris atveido kā straujo Uldi Vol.² no “Pūt, vējiņi!”, – parādīšanās. Bet tikai mazliet. Nekādas robežas šī rutīnas apnikusī Heda pārkāpt nav gatava, tāpēc fināls ar liktenīgo šāvieni, ja godīgi, pārsteidz. Jo arī viņu šantažējošais Ivara Pugas asesors Braks ne tuvu nav tas izcilais raksturu pazinējs, iekšēji brīvais un neatkarīgais cilvēks, vienīgā Hedai līdzvērtīgā personība, kāds bija Jāņa Kubiļa Braks Mihaila Kublinska iestudējumā ar Lāsmu Kugrēnu titullomā. Ivars Puga savu asesoru spēlē kā sīku, kārtīgu un hedonisku intrigantu, kam tik tiešām patīk tenkot un vīt intrigas. Tāda dēļ izdarīt pašnāvību? Nu nez.

Ibsena pētnieks Ārne Tērņkvists kā lielāko Hedas Gableres sašķeltības iemeslu saskata viņas vīrišķīgo audzināšanu, kas liek viņai apskaust vīriešus, kuri dzīvo, viņasprāt, kā vēlas, kamēr viņa strikti ievēro pilsoniskos nosacījumus un ir savā sievietes brīvībā ierobežota. Turklāt viņu ir audzinājis tēvs, kamēr viņas viduvējo vīru – tantes. Ar Eilertu Lēvborgu jaunībā viņa satuvinās, jo viņš viņai stāsta par brīva vīrieša aizraujošo dzīvi. “Ģenerāļa Gāblera meita vēlas dzīvot vīrieša dzīvi. Šķiet, ka māte viņas bērnībā bijusi tikpat atsvešināta kā tēvs vīra Tesmaņa bērnībā. Viņa ir iemācījusies šaut un jāt, un savu “skaudību pret peni” pārvar, liekot lietā tēva pistoles. [...] Bērnu savā dzemdē viņa ienīst tikpat ļoti kā Tejas un Lēvborga garīgo bērnu un ir cieši nolēmusi nekad nelaist to pasaulē,” [1] raksta Tērņkvists. Noīsinot lugā aprakstus par Hedas bērnību un jaunību ģenerāļa striktās rokas pavēnī (no Gāblera izrādē palicis tikai portrets pie sienas), Edmunds Freibergs liedzis Hedai arī šādu interpretāciju.

Mazliet separāti šai no garlaicības stingstošajā vidē dzīvo divi omulīgi, ar sevi un dzīvi apmierināti, viens otru mīloši cilvēki – Ģirta Liuzinika Jergens Tesmanis un viņa tante Julle – Lāsma Kugrēna. Abi aktieri uz skatuves meistarīgi rada siltuma un tuvības saliņu, un ir skaidrs, ka Jergens tantes un savus viduslaiku podus, par kuriem raksta zinātnisko darbu, mīl nesalīdzināmi vairāk nekā savu nesaprotamo sievu, kas vairāk ir kā trofeja, grezns, apskaužams aksesuārs. Ņemot vērā, ka Ģirts Liuziniks līdz šim lielākoties atveidojis staltus, romantiskus, vīrišķīgus varoņus, rosīgā, “mazā”, šķietami pat fiziski apvēlušamies Tesmaņa tēls ir godam veikts izaicinājums aktiera karjerā.

Profesors Gunārs Bībers savā lekcijā par Ibsenu atgādina: “Un, kad jūs, cienījamie, spēlēsit “Hedu Gābleri”, tad neaizmirstiet, [...] ka tā brīnišķīgā villa, kurā Heda un Jirgens Tesmanis atgriežas no kāzu ceļojuma, nav izmaksāta. Un jau pašā sākumā šis materiāli nestabilais stāvoklis ir viens no priekšnoteikumiem, kas saasina lugas personu savstarpējās attiecības.” [2] Šis materiāli nestabilais stāvoklis bija labi pazīstams pašam Ibsenam, un viņš tajā novieto ne vienas vien lugas varoņus. Taču Nacionālā teātra interpretācijā arī šī tēma nerada pārlieku lielu spriegumu varoņu rīcībā.

Protams, teātra repertuārā ir vieta arī klasiski reālpsiholoģiskiem iestudējumiem. Taču, zinot Edmunda Freiberga smalko psiholoģisko mežģīņu vērpēja līmeni, šajā izrādē personāži un viņu attiecības šķiet izanalizētas virspusēji, lai gan paredzu izrādei savu, “tradicionālā teātra” cienītāju loku.

[1] Tērnkvists Ā. *Henriks Ibsens*. Norden AB, 2006.

[2] Bībers G. *Astoņas lekcijas par drāmu, traģēdiju un komēdiju, Ibsenu un Brehtu*. Neputns, 2024.